

بررسی تحلیلی ویژگی‌های معلم در اسناد آموزش و پرورش کشور و نقد آن با استفاده از دیدگاه شهید ثانی

محمدحسن میرزامحمدی**

اعظم ریاضی *

محسن ایمانی***

پذیرش نهایی: ۱۳۹۷/۸/۱۳

دریافت مقاله: ۱۳۹۶/۱۱/۲۸

چکیده

هدف از این پژوهش، تبیین ویژگی‌های معلم در اسناد آموزش و پرورش کشور و نقد آن با استفاده از آراء شهید ثانی بوده است. روش‌های مورد استفاده در پژوهش حاضر شامل تحلیل اسناد و انتقادی بوده است. براین اساس، ابتدا با تحلیل اسناد مهم آموزش و پرورش کشور، ویژگی‌های معلم استخراج و صورت‌بندی شده است. سپس با تحلیل آثار شهید ثانی (به‌خصوص کتاب منیه‌المريد) این ویژگی‌ها در آراء و اندیشه‌های ایشان بررسی و استخراج شد. در نهایت، با معیار قراردادن دیدگاه‌های شهید و ویژگی‌های معلم در اسناد مورد نقد قرار گرفته است. یافته‌های تحقیق نشان می‌دهد که برخی از ویژگی‌های معلم در اسناد و آراء شهید با یکدیگر هماهنگی و همخوانی دارند، برخی از ویژگی‌های مورد نظر شهید در اسناد نیامده و مورد توجه قرار نگرفته‌اند و بالاخره برخی از ویژگی‌ها هم در اسناد وجود دارند که در آراء شهید دیده نشده‌اند. با توجه به عملیاتی شدن سند تحول بنیادین آموزش و پرورش و تأسیس دانشگاه فرهنگیان در کشور استفاده از دیدگاه شهید ثانی در خصوص معلم و شاگرد می‌تواند معلم را به مسئله اول نظام تربیتی کشور برگرداند.

کلیدواژه‌ها: اسناد آموزش و پرورش؛ معلم؛ شاگرد؛ شهید ثانی.

* دانشجوی دوره دکتری فلسفه تعلیم و تربیت، دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم تحقیقات

salma_1102004@yahoo.com

** نویسنده مسئول: دانشیار گروه علوم تربیتی دانشگاه شاهد

mirzamohammadi@shahed.ac.ir

eimanim@modares.ac.ir

*** دانشیار گروه علوم تربیتی دانشگاه تربیت مدرس

مقدمه و بیان مسأله

امروزه موضوع تربیت و تأمین معلمان با توجه به گسترش علوم و فناوری، از مهم‌ترین مؤلفه‌های مورد توجه صاحب‌نظران، برنامه‌ریزان و متخصصان آموزش و پرورش است. این موضوع، نقش تعیین‌کننده‌ای در کیفیت نظام تعلیم و تربیت دارد و می‌تواند یکی از مهم‌ترین عوامل توسعه در کشور باشد. توسعه نیز همواره با تغییر همراه است و زیربنای هر توسعه در کشور با خلاقیت و نوآوری در منابع انسانی، ارتباط ویژه‌ای دارد. آموزش و پرورش کشور نیز در پی اصلاح و غنابخشیدن به توسعه برنامه‌های تربیت معلم همواره در صدد انتخاب ویژگی‌هایی است که ناظر به کسب شایستگی‌های لازم برای معلمان باشد.

حال باید پرسید آیا این ویژگی‌ها توانسته معلمانی را با کارآمدی لازم در جنبه‌های علمی و مهارتی تربیت نماید؟ آیا در انتخاب ویژگی‌های معلم الگوی خاصی مد نظر بوده و در واقع از نظر کدام صاحب‌نظر در این زمینه بهره برده است؟ آنچه مسلم است با توجه به وضعیت موجود و چالش‌های پیش رو و همچنین بدون دانستن پیشینه آموزش و پرورش نمی‌توان پاسخ مناسبی برای حل این مسائل ارائه کرد. به‌دیگر سخن، این امر مستلزم بازنگری و بازاندیشی برای رویارویی مولد و مؤثر در نظام تربیت معلم خواهد بود. به‌همین سبب، لازم است با توجه به پیشرفت‌های روزافزون در مفهوم و ماهیت دانش، اسناد آموزش و پرورش در خصوص ویژگی‌های معلمی با تعمق بیشتری مورد واکاوی قرار گیرد تا براساس یک چارچوب مناسب با باورهای نوگرایانه اهداف را از نو ترسیم نمود. جهت‌گیری‌های مجدد در فهم علم، همچون آنچه در ربع قرن اخیر رخ داده می‌تواند بسی بیش از اثرات تربیتی صرف، تأثیراتی بر تعلیم و تربیت داشته باشد (باقری، ۱۳۸۲: ۱۷۹).

مطالعه سیر تاریخی و تکوینی آموزش و پرورش نوین ایران از آغاز تأسیس دارالفنون تا کنون نشان از اهمیت و توجه مسئولان وقت به موضوع ویژگی‌های معلم کارا داشته و اسناد موجود در آموزش و پرورش گویای این مطلب است. اسنادی چون نظامنامه دارالمعلمین (۱۲۹۰) که دارای ۳۲ ماده برای پذیرش داوطلبان شغل معلمی است و در ماده ۲۸ آن دقیقاً به ویژگی‌های مربی و وظایف آن اشاره می‌نماید. علاوه بر آن، تمرکز بیشتر این پژوهش با توجه به اسناد ذیل که مجموعه کامل‌تری نسبت به دیگر اسناد آموزش و پرورش بوده، صورت پذیرفته است. اصول کلی و برنامه تحصیلات شش‌ساله ابتدایی (۱۳۴۰)، اساسنامه و دستور تحصیلات دارالمعلمیات عالی (۱۳۰۷)، اساسنامه و

دستور تحصیلات دانشسرای مقدماتی و عالی (۱۳۱۳)، اساسنامه تربیت معلم اجلاس ۳۱۱ مورخ ۱۳۶۱/۶/۲، اساسنامه تربیت معلم مورخ ۱۳۷۷/۱۰/۲۰ با یک مقدمه و نه اصل، طرح جامع تربیت معلم با ارائه شانزده اصل (۱۳۸۶)، سند تحول بنیادین (۱۳۸۹) و برنامه درسی ملی (۱۳۹۰) که با هدف رشد و تعالی معلم به ویژگی‌های حرفه‌ای پرداخته‌اند.

از آنجا که نظام تربیت رسمی کشور ما مبتنی بر فلسفه تعلیم و تربیت اسلامی است، انتظار می‌رود ویژگی‌های عمده بر نظام تربیت معلم نیز اسلامی باشد. یکی از مسیرهای مهمی که از طریق آن، عیار اسلامی بودن این ویژگی‌ها مشخص می‌شود، ارزیابی آنها با توجه به ویژگی‌های معلم در اندیشه فیلسوفان و مریبان بزرگ مسلمان است. برخی از پژوهش‌های انجام شده در داخل کشور، نشان داده است کم‌وبیش فاصله میان دیدگاه مریبان بزرگ مسلمان با اسناد آموزش و پرورش وجود دارد. به عنوان مثال، صحبت‌لو (۱۳۹۵) نشان داده است که ویژگی‌های فرد فرهیخته سینیوی آن‌چنان که شایسته است در سند تحول آموزش و پرورش لحاظ نشده است. میرزامحمدی (۱۳۹۳) به این نتیجه رسیده است که آراء و اندیشه‌های تربیتی فارابی در عرصه آموزش و پرورش کشور ساری و جاری نشده است. علم‌الهدی (۱۳۹۱) در تلاش برآمده است تا با اتکا به دیدگاه صدرای نظریه‌ای برای تعلیم و تربیت اسلامی تدوین و ارائه نماید. جعفریان یسار و آقاجانی (۱۳۹۳) تلاش کرده‌اند تا به بازخوانی مفهوم معلم متعهد و متخصص با تأکید بر دیدگاه فیلسوفان و متفکران بزرگ و مقایسه آن با سند ملی برنامه درسی و سند تحول بنیادین بپردازند. دهقان پورهنزایی (۱۳۹۱) اصول و روش‌های تربیتی را براساس آراء ابن‌سینا و شهید ثانی استخراج کرده که می‌تواند راهنمای معلمان در فعالیت‌های آموزشی و پرورشی باشد.

"زین‌الدین بن علی بن احمد جلی عاملی" معروف به شهید ثانی، از مشاهیر شیعه و مریبان بزرگ مسلمان می‌باشد. "در میان تربیت پژوهان شیعه، هیچ کس به گستردگی و ژرفایی و فراگیری شهید ثانی به معلم و آداب و وظایف آموزشی و تربیتی او نپرداخته است (رفیعی، ۱۳۹۲: ۲۴۱). اندیشه‌های شهید ثانی از اسلام و به‌ویژه عالم تشیع و آموزه‌ها و باورهای دینی سرچشمه گرفته است. وی روش‌های تربیتی خود را از قرآن کریم و احکام و قوانین الهی استخراج نموده و در آداب تعلیم و تربیت به کار برده است. شهید ثانی آثار فراوانی دارد که معرفی آنها در اینجا نه ضروری و نه ممکن است، لکن در تحقیق حاضر، معروف‌ترین کتاب تربیتی شهید با نام "منیه‌المريد في آداب المفيد والمستفيد" (شهید ثانی، ۱۳۵۹) که به فارسی "آداب تعلیم و تربیت در

اسلام" ترجمه شده است (حجتی، ۱۳۵۹) محور قرار گرفته است. شهید ثانی منیه‌المرید را در مقدمه، چهار باب و خاتمه تنظیم و تحریر کرده است. بخش اصلی و مهم کتاب به آداب و وظایف معلم اختصاص یافته است. منیه‌المرید در حوزه‌های علوم اسلامی همواره از جایگاه بلندی برخوردار بوده و عالمان و مربیان حوزه‌های تشیع، به نگرستن، آموختن و آموزش آن توصیه کرده و جایگاه بلند و نقش والای آن را ستوده‌اند.

باتوجه به مراتب فوق در تحقیق حاضر، ویژگی‌های معلم در اسناد آموزش و پرورش کشور براساس دیدگاه شهید ثانی در خصوص معلم، مورد نقد و ارزیابی قرار گرفته است. برای نیل به این هدف، سؤالات زیر صورت‌بندی شده است: الف) در اسناد آموزش و پرورش کشور، معلم چه ویژگی‌هایی دارد؟ ب) در دیدگاه شهید ثانی معلم چه ویژگی‌هایی دارد؟ ج) از منظر شهید ثانی، چه نقدهایی را می‌توان بر ویژگی‌های تعریف‌شده معلم در اسناد آموزش و پرورش متصور شد؟

روش پژوهش

در تحقیق حاضر از روش‌های تحلیل اسناد و انتقادی بهره گرفته شده است. براین اساس، برای پاسخ به سؤال اول و دوم تحقیق از روش تحلیل اسناد استفاده شده است؛ به این صورت که اسناد و مدارک دست‌اول در تربیت معلم کشور و نیز آثار شهید ثانی (به‌طور ویژه منیه‌المرید) انتخاب شده و مضامین و عبارات موجود در آنها در خصوص معلم، به‌خصوص ویژگی‌های آن انتخاب و بازسازی شده است. برای پاسخ به سؤال سوم تحقیق از روش انتقادی استفاده شده است. براین اساس، پس از مشخص شدن ویژگی‌های معلم، این ویژگی‌ها در اندیشه شهید ثانی معیار قرار گرفته و براساس آن، ویژگی‌های معلم در اسناد آموزش و پرورش کشور نقد شده است. بنابراین، معیار نقد در پاسخ به این سؤال نه از درون و با استفاده از خود اسناد، بلکه از بیرون و با استناد به دیدگاه شهید ثانی انجام گرفته است. پس معیار نقد بیرونی است.

یافته‌ها

پاسخ به سؤال اول: در اسناد آموزش و پرورش کشور، معلم چه ویژگی‌هایی دارد؟
مسئولیت اساسی در تربیت نیروی انسانی در آموزش و پرورش کشور برعهده مراکز تربیت معلم

بوده و توانمندی و قابلیت‌های معلمان، آئینه تمام‌نمای ویژگی‌ها و صلاحیت‌هایی است که در اسناد آموزش و پرورش برای آنان در نظر گرفته شده است. شایستگی‌هایی که نشان‌دهنده تلاش و کوشش متصدیان و دست‌اندرکاران دلسوزی است که نسبت به تکریم و اعزاز معلم اهتمام می‌ورزند. این ویژگی‌ها عبارتند از:

اعتقاد به هستی‌بخش جهان زمینه‌ساز قرب الهی و حیات طیبه

ایمان به خداوند یکی از مهم‌ترین مفروضه‌هایی است که در مبانی نظری اسناد آموزش و پرورش و به‌خصوص در سند تحول بنیادین (۱۳۸۵: ۱۵) و برنامه درسی ملی (۱۳۹۰: ۹۰۸) به آن اشاره شده و مبنای تمامی سیاست‌گذاری‌ها و برنامه‌ریزی‌ها در نظام تربیت رسمی و عمومی برای کسب قرب الهی و کانون تجلی مرتبه‌ای از حیات طیبه است. چنانچه در بیانیه ارزش‌ها آمده است، معلم (مریی) راهنمای امین و بصیر در فرایند تربیت، اسوه دستیابی متریبان به حیات طیبه و مؤثرترین عنصر در تحقق مأموریت‌های نظام تربیت رسمی و عمومی است (سند تحول بنیادین، ۱۷).

هویتی اسلامی، انقلابی و ایرانی و معتقد به اصل ولایت فقیه

رسیدن به حیات طیبه، تحول وجودی می‌طلبد و بدون هویتی اسلامی نمی‌توان به سرچشمه کمال وجودی و قرب الهی دست یافت. زمینه‌ساز کسب شایستگی‌های لازم فردی و اجتماعی با تأکید بر خصوصیات مشترک اسلامی - ایرانی و انقلابی در راستای تکوین و تعالی پیوسته هویت متریبان و تشکیل جامعه اسلامی برای دستیابی به مرتبه‌ای از آمادگی در تحقق حیات طیبه است (سند تحول بنیادین، ۱۶). از ویژگی‌های همسو با هویت دینی و ملی، اعتقاد به اصل ولایت فقیه است که در اسناد بعد از انقلاب به‌خصوص در اساسنامه تربیت معلم (اجلاس ۳۱۱ مورخ ۱۳۶۱/۶/۲) و سند تحول (۱۵ و ۲۲) به‌عنوان یک ویژگی مهم، تاکنون در نظر گرفته شده است. معلم ملتزم و پایبند به این اصل علاوه بر فراهم آوردن پایه‌های معرفتی و گرایشی در رفتار حرفه‌ای خود، زمینه‌ساز تکوین و تعالی هویت دینی متریبان و اقتدار جامعه اسلامی می‌شود.

صلاحیت علمی و عملی

از جمله مبانی اساسی در اسناد آموزش و پرورش در بهره‌مندی از نیروی انسانی کارآمد و اثربخش، تبیین شاخص‌های کیفی در صلاحیت‌های معلمی است. صلاحیت‌های معلمی در اسناد

بیشتر بر دو بعد علمی و عملی تأکید داشته، چنانچه در طرح نظام جامع تربیت معلم (۱۳۸۶: ۳) در اصل اول و سوم آمده است: انتخاب معلمان براساس صلاحیت علمی صورت می‌گیرد. علاوه بر آن در سند تحول (۲۶) نیز این موضوع به خوبی و این چنین تصریح شده است: پرورش یافتگانی که از دانش‌های پایه و عمومی، همچنین از شایستگی تفکر، درک و کشف پدیده‌ها و رویدادها، دانش، بینش و مهارت‌ها و روحیه مواجهه علمی و فناورانه با مسائل فردی و اجتماعی برخوردارند.

تربیت اخلاقی

تربیت اخلاقی یکی از مبانی اساسی در نظام تعلیم و تربیت است تا انسان را در مسیر کمال که علت غایی آفرینش است، قرار دهد. بعد از انبیاء و اولیای الهی، معلمان زمینه‌ساز مسائل ارزشی هستند تا سلامت فرد و جامعه را تضمین نمایند. به همین سبب، در ماده ۲۸ نظامنامه اساسی دارالمعلمین، ویژگی‌های جرأت، راستی، امانت، وقار و متانت، عزت‌نفس، شرافت و مهر و رأفت برای داوطلبان شغل معلمی در نظر گرفته شده است. در سند تحول (۱۵) نیز وجه کامل‌تر جریان تربیت در تمامی ساحت‌های شش‌گانه منطبق بر نظام اسلامی ارائه و تعریف شده است که تربیت دینی و اخلاقی در آن محوریت دارد.

برخوردار از ویژگی‌های فردی و اجتماعی

ویژگی‌های فردی که در اسناد به خصوص در طرح نظام جامع تربیت معلم (اصل سوم)، سند تحول بنیادین (۲۵) و برنامه درسی ملی (۸) بر آنها تأکید شده است، عبارتند از: سلامت جسمی و روانی، توانمندی، نشاط، علاقمند به علم و آگاهی، حقیقت‌جو، عزت‌نفس، فکور، خلاق، کارآمد، پرسشگر، آزاداندیش و دور از تعصب، ظلم‌ستیز، امیدوار و منتظر، پاکدامن، مؤمن، قانون‌گرا، عدالت‌خواه و صلح‌جو، اسوه امین و بصیر، وطن‌دوست، جمع‌گرا و جهانی‌اندیش، خودباور و مقتصد، وظیفه‌شناس و نقاد. همچنین تعیین راهبردهای مناسب جهت فراگیری و توسعه فعالیت‌های اجتماعی بعد از ویژگی‌های فردی در تربیت معلم از اهداف مهم به‌شمار می‌رود و می‌تواند سلامت و صیانت معلمان را تا حد بالایی تأمین نماید. به همین سبب، افزایش مشارکت معلمان و متریان در عرصه‌های دینی، فرهنگی، اجتماعی و سیاسی در سطح محلی و ملی با بسترسازی برای تقویت مرجعیت و منزلت فرهنگی معلمان با اتکاء به ظرفیت‌های درون و برون نظام تربیت رسمی و عمومی در نظر گرفته شده است (سند تحول، ۱۳۸۹: ۳۲).

آموزش آداب و مهارت‌های زندگی

آموزش آداب و مهارت‌های زندگی یکی از اولین حوزه‌های یادگیری در برنامه دارالمعلمیات ابتدایی مصوب جلسه ۱۲۰ سال ۱۳۰۷ بوده که بعداً مورد توجه دارالمعلمین عالی، دانشسرا، تربیت معلم و دانشگاه فرهنگیان نیز قرار گرفته است. هدف از این مهارت در شرح سند تحول بنیادین (۲۷) با درک مفاهیم زندگی، بهداشت فردی و اجتماعی، آشنایی با مسائل زیست‌بوم طبیعی و شهری، مفاهیم فرهنگی و میان‌فرهنگی برای خلق آثار فرهنگی و هنری در نظر گرفته شده است. از این رو ضروری است آموزش از متن زندگی و در متن زندگی رخ دهد (سند برنامه درسی ملی، ۱۳۹۰: ۳۹).

استفاده از شیوه‌های مناسب در تربیت

در برنامه اساسی تربیت معلم از دوران دارالفنون تاکنون آنچه در اسناد آموزش و پرورش بر آن تأکید شده است، استفاده از شیوه‌های تربیتی مشتمل بر اصول، مبانی و قواعدی است که اصل کرامت در کانون قرار دارد. روش‌هایی چون: محبت، احسان، تنبیه، تشویق، حسن تکلم و بازی‌های خلاق تا از طریق آن ارزش‌های اخلاقی در وجود معلمان نهادینه شود. در این زمینه، مدیرکل وزارت معارف و فواید عامه در سال ۱۲۹۰ طی گزارشی بیان می‌دارد: تربیت اطفال مبتدی از اعمال مشکله است که باید به عهده اشخاص متخصص تفویض شود و مسلماً اگر شخصی از اصول تعلیم و تربیت بهره‌مند نباشد، نمی‌تواند علم خود را به اطفال بیشتری بیاموزد هر قدر که در آن علم به خصوص متبحر باشد (صافی، ۱۳۹۱: ۷).

توجه به خصوصیات و نیازهای بومی و منطقه‌ای

یکی از دغدغه‌های اساسی در آموزش و پرورش کشور، تأمین نیروی انسانی به خصوص تأمین معلم در مناطق دور افتاده و محروم است. به همین سبب، شورای عالی آموزش و پرورش به این مهم توجه نموده و بیان می‌دارد که در برنامه‌ریزی و تعیین سطوح دوره‌های تربیت معلم و همچنین در تدوین شیوه‌های گزینش دانشجو باید نیازهای بومی و منطقه‌ای نیز مورد توجه قرار گیرند (اصول و ضوابط حاکم بر برنامه‌ریزی تربیت معلم، ۱۳۷۷: ۱-۳). علاوه بر آن، در اصل نهم طرح نظام جامع تربیت معلم (۱۳۸۶: ۳ و ۴) و راهکار (۱۹) در سند تحول به موضوع ویژگی‌های منطقه‌ای، بومی و خصوصیات قومی و مذهبی، زبان و آداب زندگی و تفاوت‌های شهری و روستایی پرداخته و

به کارگیری معلمان را با توجه به رعایت شرایط همان منطقه در نظر می‌گیرد.

توسعه شایستگی‌های حرفه‌ای و آموزش ضمن خدمت

از مسائل مهمی که همواره برای رشد و کیفیت کارآیی معلمان مورد توجه قرار می‌گیرد، موضوع آموزش ضمن خدمت است که به کرات در اسناد آموزش و پرورش دیده شده است. چنانچه در اصل دوم طرح نظام جامع (۱۳۸۶) بیان شده است: آموزش و پرورش معلمان به زمان خاص محدود نمی‌شود، قبل از ورود به حرفه معلمی آغاز و در طول اشتغال به‌طور مستمر تا پایان دوره خدمت ادامه می‌یابد. بنابراین، توسعه شایستگی‌های حرفه‌ای و ارتقای منزلت اجتماعی همواره در صدر اهداف اسناد بالادستی در نظام آموزش و پرورش کشور قرار داشته و برنامه‌ریزی‌ها و به کارگیری امکانات و فرصت‌های اجتماعی در راستای جذب و نگهداشت استعدادها برتر و تقویت انگیزه شغلی معلمان صورت گرفته است. معلمان اثربخش مستلزم قرار گرفتن در موقعیت‌های علمی، فرهنگی و بهبود فعالیت‌های آموزشی مرتبط با رشته تخصصی به‌منظور دانش‌افزایی، کسب مهارت و تغییر نگرش حرفه‌ای خود هستند (سند تحول بنیادین، ۱۳۸۹: ۳۷).

آموزش و توسعه فناوری‌های اطلاعاتی و ارتباطی

تحول و نوآوری در نظام آموزشی متناسب با تحولات گسترده علم و فناوری و پاسخگویی هوشمندانه نظام تربیت به آن در شرایط فعلی به‌صورت یک ضرورت درآمده و سند تحول در (۶۰) به آن پرداخته و بیان می‌دارد از آنجا که عموم مدیران و معلمان در هدایت مدرسه به سمت استفاده از فناوری‌های نوین ناتوان هستند و همچنین مدارس از تجهیزات و فضای آموزشی مناسب برای تربیت علمی شاگردان برخوردار نیست، باید آموزش فناوری‌ها در اولویت آموزشی قرار گیرد و به آن توجه همه‌جانبه شود. علاوه بر آن در برنامه درسی ملی (۲۹) به ارتقای حوزه تربیت، یادگیری و فناوری و مهارت‌آموزی نیز توصیه شده است.

توجه به برنامه درسی و بازنگری آن

تدوین برنامه‌ریزی مدون در راستای اهداف نظام تربیت رسمی و توجه به برنامه درسی و بازنگری و بازمهندسی ساختارها و رویه‌های متناسب با نیاز معلمان جهت ارتقای بهره‌وری و افزایش کارآیی به‌عنوان یک هدف کلان در نظر گرفته شده است. برنامه درسی ملی (۴۲) و اصل ۲۲ در سند تحول با ارائه راهکارهایی در همین زمینه، خواستار اصلاح ساختارهای آموزشی با

به کارگیری مشاوران متخصص با رعایت انعطاف و توجه به شرایط اقلیمی، اجرای الگوی بالندگی شغلی - حرفه‌ای را برای منابع انسانی پیشنهاد می‌دهد.

کارورزی

درس کارورزی به‌عنوان یک برنامه مکمل مؤثر در توانمندسازی دانشجو معلمان و در پیوند نظر و عمل به‌منظور ارتقای توانایی‌های عمومی، تربیتی و تخصصی از زمان تأسیس دارالمعلمات تاکنون در تربیت معلم مورد توجه واقع شده است. براین اساس، در برنامه درسی دارالمعلمات، کارورزی به سه روش تعلیم انفرادی، جمعی و مکتبی با تکیه بر ادراک حسی و اصل تدریج صورت گرفته است (شرکایی اردکانی، ۱۳۸۸: ۲۶). این شیوه‌ها تا زمان پیروزی انقلاب برحسب نیاز و به‌طور متناوب برنامه‌ریزی و اجرا شده اما بعد از انقلاب و با توجه به تحولات اخیر و تأسیس دانشگاه فرهنگیان کارورزی در تربیت معلم از جایگاه ویژه‌ای برخوردار شده است. به خصوص که در سند تحول در راهکار (۱-۱۱) نیز این برنامه با تأسی از مبانی نظری فلسفه تعلیم و تربیت و همچنین با تأکید بر رویکرد آموزش تخصصی حرفه‌ای توصیه شده است.

پاسخ به سؤال دوم: در دیدگاه شهید ثانی، معلم چه ویژگی‌هایی دارد؟

شهید ثانی در منیه‌المیرید، بحث ویژگی‌های معلم را بسیار کامل و جامع دیده و آنها را در قالب سه عنصر اساسی تربیت یعنی معلم، شاگرد و درس به شرح زیر تقسیم بندی می‌کند:

الف) ویژگی‌های معلم در ارتباط با خود

کسب صلاحیت در امر تعلیم و تربیت

در نگاه شهید ثانی معلم دارای صلاحیت‌های حرفه‌ای خاصی است که او را از دیگر افراد متمایز کرده و به‌همین سبب او را عالم ربانی می‌نامد. کسی که قبل از ورود به امر تعلیم و تربیت باید مراتب صلاحیت و شایستگی خویش را برای احراز چنین جایگاهی فراهم آورد و باید این شایستگی، در تمام مظاهر وجود او پدیدار باشد یعنی سیما و چهره، طرز سخن گفتن و گفتارش نمایانگر اهلیت و شایستگی او برای احراز مقام تعلیم بوده و اساتید صالح نیز صلاحیت او را تأیید و آن را گواهی کنند (شهید ثانی، ۱۳۵۹: ۲۰۳). لذا اگر این شایستگی‌ها به‌موقع صورت نپذیرد، موجبات ذلت و فرومایگی مربی و متربی را فراهم خواهد آورد.

به کارگیری علم

معلم و استاد در نظر شهید ثانی باید از شایستگی‌ها و صلاحیت‌های علمی برخوردار بوده و آن را به کار برد. یعنی کسی که بر مسند تدریس تکیه می‌زند باید رفتارش طبق موازین علمی خود باشد. در این مورد، خداوند متعال می‌فرماید: «اتأمرون الناس بالبر و تنسون انفسکم»: «آیا مردمان را به نیکی فرا می‌خوانید و خود را فراموش می‌کنید (بقره/ ۴۴)». «بنابراین، اگر کردار کسی، گفتار او را تأیید نکند و میان کردار و گفتارش ناهماهنگی مشهود شود، نمی‌توان عنوان عالم و دانشمند را بر او اطلاق کرد (شهید ثانی، ۱۳۵۹: ۲۰۷)».

حفظ شأن علم

یکی از مهم‌ترین ویژگی‌هایی که شهید ثانی برای مقام استادی در نظر گرفته است، حفظ حیثیت و شئون علم و دانش است. به این معنا که، علم را به افراد نالایق تعلیم ندهد (شهید ثانی، ۱۳۵۹: ۲۰۴). پاسداری از حرمت و آبروی علم و دانش مستلزم بهره‌مندی از شاگردان لایق و بهترین شیوه‌های تربیتی در برخورد با آنان در کلاس درس است. در چنین شرایطی و در قیام به وظیفه تعلیم و با وجود چنین مصلحت و ضرورت دینی معلم باید واجد حسن نیت و اخلاص در ادای وظیفه تعلیم باشد (شهید ثانی، ۱۳۵۹: ۲۰۵)».

رعایت شئون اخلاقی

در نظر شهید ثانی معلم از اصلاح نفس و آراستن و پیراستن جان و دل و کوشش در جلب رضای پروردگار غافل نیست و همواره برای آن تلاش می‌کند. فروتنی، حسن خلق، مهربانی، ملایمت و ملاحظت، انصاف و احترام، متانت و وقار از جمله ویژگی‌هایی است که شهید معتقد است معلم برای حفظ شئون اخلاقی باید به کار بندد تا بر حرمت و شکوه خود افزوده و نزد متریان محبوب شود. در این میان، مزاح و شوخی اندک نیز می‌تواند مایه نشاط و تجدید شادابی و زدودن فرسودگی خاطر شاگردان باشد. جدی بودن معلم و حفظ وقار او مانع از این نیست که پاکدل و خوشگو باشد و با شاگردان خود مطابق مقتضیات مزاح نماید (شهید ثانی، ۱۳۵۹: ۲۶۴)».

کوشش برای بذل و انفاق علم

رسالت و وظیفه معلم ایجاب می‌کند که در انتقال دانش علاوه بر ایجاد عدالت بین متریان سخاوتمندانه دانسته‌های خود را در اختیار آنان قرار دهد. به همین سبب، معلم باید سرمایه‌ها و اندوخته‌های علمی خود را به افرادی که ذی‌حق و نیازمند علم و دانش هستند، بذل و انفاق کند و

در نشر علم و اعطای آن به افراد محتاج بخل نوزد (شهید ثانی، ۱۳۵۹: ۲۱۴).

ب) ویژگی‌های معلم در ارتباط با شاگرد

ایجاد خلوص نیت در شاگرد

نخستین گام در ارائه دانش به دانش‌پژوه در نگاه شهید ثانی، ایجاد خلوص در سایه ایمان به پروردگار عالمیان است. معلم باید به دانشجو بفهماند که فقط در سایه چنین حالت روحی، ابواب معارف و دانش‌ها، فراسوی او گشوده می‌شود (شهید ثانی، ۱۳۵۹: ۲۲۴). از همین رو، شهید ثانی ایمان را عالی‌ترین زمینه برای کشف اسرار و حقایق پیچیده عالم با استفاده از شیوه‌های مناسب (ارائه آیات، اخبار، اشعار و تمثیل) معرفی می‌نماید. ارزش و نصیب کل کارهای آدمی تنها در گرو نیت اوست، پس هر کسی به سوی خدا و پیامبرش روان شود به خشنودی آنها دست می‌یابد. این حدیث از اصول اسلام و یکی از پایه‌ها و نخستین ستون آن است، گفته‌اند یک‌سوم دانش، همین است (طباطبایی، ۱۳۹۵: ۴۱).

تشویق و تنبیه

از روش‌های مهم در تربیت اخلاقی ایجاد شوق و تنبه و آگاه کردن فرد با به‌کارگیری شیوه‌های اصولی در هر مرحله از رشد آدمی است تا انگیزه و رغبت بیشتری برای انجام اعمال صحیح در وی پدید آید. در این راستا، شهید ثانی (۲۲۵-۲۴۶) به ویژگی ایجاد شوق اشاره دارد و می‌فرماید: معلم باید شاگردان خود را به علم و دانش تشویق نماید و فضایل و مزایای علم و علما را به آنان تذکر دهد. در تنبیه (۲۲۹) نیز معتقد به استفاده از شیوه‌های اثربخش (شیوه‌های غیرمستقیم: ایما، اشاره، تعریض و کنایه) در تدریس است که می‌تواند در پیشگیری از سوءرفتار شاگردان مؤثر باشد. هدف همواره و در همه حال تربیت شاگردان است، بنابراین، در اعمال این شیوه‌ها نباید از تنبیه استفاده کرد، بلکه نهایت تخلف متربیان باید طرد موقت آن‌هم با توجه به اقتضانات موجود در نظر گرفته شود. چون اولاً تصریح و آشکارگویی پرده هیبت و ابهت استاد را از هم دریده و موجب جرئت و جسارت شاگردان در ارتکاب خلاف و سوءرفتار و تخلف‌های اخلاقی می‌شود (شهید ثانی، ۱۳۵۹: ۲۲۸).

پیگیری احوالات شاگرد

تفقد و دلجویی از احوال شاگردان از شیوه‌های مؤثری است که به اعتقاد شهید ثانی معلم می‌تواند برای ایجاد یک محیط آموزشی اثربخش به کار برد. او (۲۳۴) بیان داشته وظیفه مذکور

که از حس شفقت و دلسوزی معلم ریشه می‌گیرد این است که اگر یکی از شاگردان و یا حاضران حلقه درس استاد، در جلسه درس حضور نیافت و غیبت او غیرعادی به نظر رسید، باید از احوال او و علت غیبت او پرس و جو کند.

رعایت تفاوت‌های فردی شاگردان

از اصول بسیار مهم تعلیم و تربیت که معلم باید در ایجاد عدالت آموزشی رعایت نماید، توجه به تفاوت‌های فردی متربیان است. شهید ثانی (۱۹۶) در این ارتباط می‌فرماید: معلم باید نوع و روش آموزش خود را متناسب با توان شاگرد برگزیند و با هر کس در حد فهم و جایگاهش سخن بگوید. درواقع، معلم نه تنها استعداد دانش‌آموز را کشف و شناسایی می‌نماید، بلکه با توجه به فراخور و حال دانش‌آموز به او آموزش می‌دهد.

تدریس مناسب

یکی از مهم‌ترین ویژگی‌های معلم مطلوب نزد شهید ثانی، علاقه به شغل و حرفه معلمی است که می‌تواند زمینه‌ساز تدریس مناسب برای تفهیم مطالب درسی باشد. در این ارتباط شهید ثانی (۲۳۶-۲۵۰) می‌فرماید معلم برای ایجاد فضای مناسب در تدریس باید مطالب علمی را با بیانی آرام و صدایی رسا به صورت بسیار دقیق با حفظ پیوستگی مطالب و متناسب و با توجه به فهم و استعداد شاگردان و برای ایجاد مهارت‌ها و به چالش کشاندن موقعیت‌های یادگیری از آسان به سخت ارائه نماید، تا مرتب آزدانه و با شیوه پرسش و پاسخ (اصل استتکاف) در مباحث علمی شرکت نماید.

معلم پروری

از جمله مسائل دیگری که شهید ثانی به طور خاص به آن توجه نموده، تربیت شاگردان برای احراز شغل معلمی است. شهید ثانی معتقد است که اگر دانشجو به حد کمال نسبی در دانش دست یافت و شایستگی لازم را برای تصدی مقام تعلیم استقلالی احراز کرد و از فراگرفتن علم و دانش به طور نسبی فارغ شد، باید معلم به ترتیب و سامان بخشیدن کار و حرفه او - به این منظور که او نیز به نوبه خود به تعلیم علم به دیگران اقدام بنماید - قیام کند (شهید ثانی، ۱۳۵۹: ۲۵۴)؛ سپس او را در محافل و مجالس معرفی نموده و مورد ستایش قرار دهد.

فروتنی علمی

از ویژگی‌های منحصر به فرد معلم در اندیشه شهید ثانی، فروتنی و تواضع در تمامی جریان

آموزش و به‌خصوص در ارائه درس به شاگردان است. او (۲۳۱) اشاره نموده است که نباید معلم با شاگردان خویش رفتار شکوهمندانه و بزرگ‌مآبانه‌ای را درپیش گیرد، بلکه باید فروتنی و نرمش را در برخورد با شاگردانش به کار گیرد. زیرا تواضع و فروتنی از جمله ویژگی‌های اخلاقی است که صیانت و احترام متقابل، محبت، حق‌مصاحبت و هم‌نشینی بین معلم و شاگرد را افزایش می‌دهد.

ج) ویژگی‌های معلم در ارتباط با درس

آراستگی ظاهر

یکی از اصول مهم در ویژگی‌های فردی معلم در آراء شهید ثانی، اصل آراستگی است که سبب جذبه و انگیزه بیشتر در شاگردان می‌شود. شهید معتقد است معلم باید با آمادگی کامل و زمینه‌هایی که نمایانگر وقار و هیبت او است و با لباس و بدنی نظیف و پاکیزه وارد جلسه درس شود و جامه خویش را از پارچه سفید تهیه کند، زیرا جامه سفید، بهترین، نیکوترین و زیباترین لباس و تن‌پوش انسان است (شهید ثانی، ۱۳۵۹: ۲۵۷). از نظر شهید، معلمی تواناست که علاوه بر ظاهری نیکو با شوق و نشاط، فضای آموزشی را مطلوب نموده و باعث تحرک و شادابی در شاگردان شود. این شیوه حس وظیفه‌شناسی را برای معلم لذت‌بخش نموده و انگیزه یادگیری را نیز در متریان افزایش می‌دهد.

هدف‌داشتن در تدریس

توجه به اهداف تعلیم و تربیت موجب آشکار کردن یا به تعبیری به فعلیت‌رساندن استعداد و توانایی متریان خواهد شد. شهید ثانی (۲۶۲) در پی مشخص نمودن اهداف تعلیم و تربیت در آراء خویش می‌فرماید: معلم باید قبل از تدریس و حتی هنگام خروج از خانه، قصد و هدف خود را تنظیم نماید و به این صورت که نیت او باید تعلیم و نشر علم و ترویج مطالب سودمند دینی و تبلیغ احکام مذهبی باشد، احکامی که به‌عنوان امانت بدو سپرده شده و موظف است که آن را برای دیگران تبیین و گزارش نماید. درحقیقت، هدف سنگ‌بنای جریان آموزش را پی‌ریزی و مربی و مربی را در مسیری درست یعنی قرب الهی قرار دهد.

رعایت ترتیب منطقی دروس

تقدم و تأخر در ارائه دروس، یکی از نکات قابل توجهی است که در این دیدگاه با توجه به میزان توانایی و درک دانش‌آموزان برای تفهیم مطالب دروس، طرح شده است. شهید (۲۷۱) در

این مورد بیان می‌دارد: در صورتی که معلم با درس‌های متعددی مواجه باشد و خود را در برابر متقاضیانی ببیند که خواهان تدریس علوم متنوعی هستند، باید پیش از هر درس دیگری، علم و دانشی را تدریس کند که واجد شرافت فزون‌تری نسبت به سایر علوم است.

به یاد خدا بودن در کلاس

از آنجاکه هدف تعلیم و تربیت در دیدگاه شهید ثانی تصفیّه و پالایش دل از آلودگی‌هاست، بنابراین، از وظایف اصلی در جریان درس، توجه به یاد خدا برای رسیدن به قرب است. به همین سبب، شهید ثانی (۲۵۸-۲۸۹) اظهار می‌دارد معلم از لحظه خروج از منزل، حضور در کلاس و جریان درس همواره باید یاد خدا را در دل خود و شاگردانش زنده نگاه دارد تا هدف اصلی یعنی قرب به خداوند و پالایش روح از آلودگی‌ها هرگز فراموش نشود.

اشتغال دائم به تدریس و علم‌آموزی

از توصیه‌های مهم شهید ثانی (۲۵۵) فراگرفتن علم و ادامه تحصیل و یادگیری شیوه‌های صحیح آموزش می‌باشد. این علم‌آموزی نه تنها باید مستمر و دور از تعصب باشد، بلکه باید از هر فردی که دارای رتبه علمی است، کسب شود. هدف از این علم‌آموزی نیز باید برای سامان‌یافتن علم و دانش، کسب شایستگی‌های لازم در تعلیم و تربیت و زمینه‌ای برای اصلاح جامعه و متریان در نظر گرفته شود. بنابراین، لازم است متری و دانشجو در پی کسب علوم، اساتید متبحری را انتخاب نماید که هدف آنان در تعلیم و تربیت مراتب رضا و خشنودی خداوند باشد و همچنین بتواند حکمت گم‌شده خود را نزد آنان بیابد. کسب علوم و شناخت و آگاهی از ناشناخته‌ها و پژوهش برای یافتن ابزار و فنون جدید به منظور حل مسائل دانش‌آموزان، نشان‌دهنده توجه خاص شهید ثانی به مسئله آموزش نیروی انسانی در آداب تعلیم و تربیت است.

پاسخ به سؤال سوم: از منظر شهید ثانی، چه نقدهایی را می‌توان بر ویژگی‌های تعریف‌شده معلم در اسناد آموزش و پرورش متصور شد؟

با مقایسه ویژگی‌های معلم از دیدگاه شهید ثانی و اسناد آموزش و پرورش کشور مشخص می‌شود که در بسیاری از موارد، ویژگی‌های مورد نظر شهید در اسناد مشاهده می‌شود و می‌توان مابه‌ازای ویژگی‌های مورد نظر شهید را در اسناد پیدا کرد. از جمله این موارد اشتراک به موارد زیر می‌توان اشاره کرد:

جدول ۱. ویژگی‌های معلم در دیدگاه شهید ثانی و مابه‌ازای ویژگی‌ها در اسناد آموزش و پرورش

ویژگی‌های معلم در دیدگاه شهید ثانی	ماه‌آزای ویژگی‌ها در اسناد آموزش و پرورش
کسب صلاحیت در تعلیم و تربیت / به‌کارگیری علم	صلاحیت علمی و عملی
رعایت شئون اخلاقی	تربیت اخلاقی
ایجاد خلوص نیت در شاگرد / به‌یاد خدا بودن	اعتقاد به هستی‌بخش جهان زمینه‌ساز قرب الهی و حیات طیبه
تدریس مناسب	استفاده از شیوه‌های مناسب در تربیت
فروتنی علمی / حفظ شأن علم / هدف‌داشتن تدریس	برخورداری از ویژگی‌های فردی و اجتماعی
ترتیب منطقی دروس	توجه به برنامه درسی
اشتغال دائم به تدریس و علم‌آموزی	آموزش ضمن خدمت

علی‌رغم وجود ویژگی‌های مشترک فوق، برخی از ویژگی‌های معلم از دیدگاه شهید ثانی که در اسناد آموزش و پرورش کشور کم‌تر مورد توجه قرار گرفته یا اصلاً به آن‌ها توجه نشده است که می‌توان این مورد را جزء نقاط ضعف اسناد در موضوع معلم به حساب آورد، به شرح زیر است:

- جامعیت نگاه شهید ثانی به معلم و ویژگی‌های آن: همان‌گونه که بالاتر (در ابتدای پاسخ به سؤال دوم) گفته شد، شهید ثانی ویژگی‌های معلم را به‌صورت کامل و در رابطه با سه مؤلفه اساسی آموزش و پرورش (که امروزه به آن مؤلفه‌ها، مثلث کیفیت آموزشی می‌گویند) شامل معلم، شاگرد و درس در نظر گرفته و بیان می‌کند. این نگاه بسیار دقیق، عالمانه و کم‌نظیر بوده و در اسناد آموزش و پرورش کشور دیده نمی‌شود.

- توجه بیشتر به شاگرد از سوی معلم: به‌نظر می‌رسد شهید ثانی تعداد بیشتری از ویژگی‌ها را به شاگرد اختصاص می‌دهد که از جمله آن‌ها می‌توان به تشویق و تنبیه، پیگیری احوالات شاگرد و رعایت تفاوت فردی شاگرد اشاره کرد. این میزان توجه به شاگرد در بیان ویژگی‌های معلم از سوی شهید ثانی، در اسناد آموزش و پرورش کشور دیده نمی‌شود.

- توجه بیشتر به اخلاق: به‌طور کلی این‌گونه به‌نظر می‌رسد که تدریس و معلمی کردن برای شهید ثانی در وهله اول، یک عمل اخلاقی است. براین اساس است که در این خصوص ویژگی‌های بسیاری را برای معلم برمی‌شمارد که برخی از آن‌ها مانند حفظ شأن علم، کوشش برای بذل و انفاق دانش، آراستگی و مرتب بودن ظاهر، منحصر به فرد به‌نظر می‌رسند و در متن اسناد آموزش و پرورش کم‌تر به آن‌ها توجه شده است.

- توجه به معلم‌پروری: این ویژگی که شهید ثانی برای معلم در نظر می‌گیرد، در نوع خود بی‌نظیر است. اینکه معلم بتواند جانشین‌پروری را در کلاس درس شروع کند و به‌انجام برساند، امر بسیار مناسب و ارزشمندی است که شهید ثانی در آثار خود به آن می‌پردازد و این ویژگی در اسناد آموزش و پرورش کشور دیده نشده است و می‌توان گفت شاید یکی از دلایل کم‌توجهی به شغل معلمی در شرایط حاضر در جامعه این است که معلمان این موضوع را جزء مسئولیت‌های حرفه‌ای خود به حساب نمی‌آورند که انگیزه معلم‌شدن را در دانش‌آموزان خود زنده کنند.

البته نباید از نظر دور داشت که برخی از ویژگی‌های معلم در اسناد آموزش و پرورش کشور در نظر گرفته شده است که در آثار و آراء شهید ثانی ردپایی از آنها وجود ندارد. این ویژگی‌ها شامل هویت‌بخشی (شامل هویت دینی و ملی)، آموزش آداب و مهارت‌های زندگی، توجه به خصوصیات و نیازهای بومی و منطقه‌ای، و آموزش و توسعه فناوری‌های اطلاعاتی و ارتباطی می‌باشند. در ضمن، باید توجه داشت که نبودن این ویژگی‌ها در اندیشه شهید ثانی دلیل بر ضعف این مربی نبوده، بلکه این ویژگی‌ها، اقتضای تربیت معلم در عصر حاضر است و در زمان زندگی شهید اصولاً این ویژگی‌ها مطرح نبوده است.

ویژگی‌های معلم

عالم ربانی در دیدگاه شهید ثانی

- الف) ویژگی‌های معلم در ارتباط با خود
۱. کسب صلاحیت در امر تعلیم و تربیت
۲. به‌کارگیری علم
۳. حفظ شأن علم
۴. رعایت شئون اخلاقی
۵. کوشش برای بذل و انفاق علم
- ب) ویژگی‌های معلم در ارتباط با شاگرد
۶. ایجاد خلوص نیت در شاگرد
۷. تشویق و تنبیه
۸. پیگیری احوالات شاگرد
۹. رعایت تفاوت‌های فردی شاگردان
۱۰. تدریس مناسب
۱۱. معلم‌پروری
۱۲. فروتنی علمی
- ج) ویژگی‌های معلم در ارتباط با درس:
۱۳. آراستگی ظاهر
۱۴. هدف‌داشتن در تدریس
۱۵. رعایت ترتیب منطقی دروس
۱۶. به یاد خدا بودن در کلاس
۱۷. اشتغال دائم به تدریس و علم‌آموزی

معلم فکور در اسناد آموزش و پرورش

۱. اعتقاد به هستی‌بخش جهان زمینه‌ساز قرب الهی و حیات طیبه
۲. هویتی اسلامی، انقلابی و ایرانی و معتقد به اصل ولایت‌فقیه
۳. دارای صلاحیت علمی و عملی
۴. تربیت اخلاقی
۵. برخوردار از ویژگی‌های فردی و اجتماعی
۶. آموزش آداب و مهارت‌های زندگی
۷. استفاده از شیوه‌های مناسب در تربیت
۸. توجه به خصوصیات و نیازهای بومی و منطقه‌ای
۹. توسعه شایستگی‌های حرفه‌ای و آموزش ضمن خدمت
۱۰. آموزش و توسعه فناوری‌های اطلاعاتی و ارتباطی
۱۱. توجه به برنامه درسی و بازنگری آن
۱۲. کارورزی

شکل ۱: ویژگی‌های معلم در اسناد آموزش و پرورش و آراء شهید ثانی

نتیجه‌گیری و پیشنهادها

یافته‌های تحقیق حاضر در مرحله اول مجموعه‌ای از ویژگی‌های معلم است که از اسناد آموزش و پرورش کشور و آراء و اندیشه‌های شهید ثانی احصا و طبقه‌بندی شده است. این

ویژگی‌ها در شکل شماره ۱ آمده است:

در مرحله دوم، ویژگی‌های معلم در اسناد آموزش و پرورش کشور از دیدگاه شهید ثانی مورد نقد قرار گرفته است که خود، در سه بخش قابل بررسی است: اول ویژگی‌های مشترک در اسناد و آراء شهید، دوم ویژگی‌های مورد نظر شهید که در اسناد مورد توجه قرار نگرفته و نیامده است، سوم ویژگی‌های موجود در اسناد که در آراء و اندیشه‌های شهید موجود نیست.

اکنون که سند تحول بنیادین آموزش و پرورش تدوین شده و در حال عملیاتی شدن است و همچنین چند سالی است که دانشگاه فرهنگیان به عنوان شاهره تربیت معلم در کشور تأسیس شده است، لزوم تدوین یک سند ملی تربیت معلم کاملاً احساس می‌شود. در تدوین این سند، توجه به دیدگاه فیلسوفان و مریبان بزرگ تعلیم و تربیت مسلمان ضرورتی حیاتی است. در این میان، دیدگاه و نظریات شهید ثانی ممتاز است. دغدغه اول و آخر او به راستی معلم و البته شاگرد بوده است. اهمیت معلم و شاگرد برای شهید ثانی حالت دیالکتیکی پیدا می‌کند، به گونه‌ای که در منیه‌المیرید از معلم به سراغ شاگرد می‌رود تا ارزش و شأن معلم را نشان دهد و از شاگرد به سراغ معلم می‌رود تا اهمیت شاگرد را بیان کند. به نظر شهید ثانی، کار معلم یک عمل ارزشی است که می‌توان آن را نه آموزش و تعلیم، بلکه تربیت و مراقبت نامید. تلاش شهید از آن روی، ارزش مضاعفی دارد که وی توانسته است معلم و شاگرد را به عنوان مسئله اول یک نظام تربیتی مطرح کند و در رأس موضوعات نظام آموزشی بیاورد. به نظر می‌رسد بازگشت به این آراء در اسناد آموزش و پرورش کشور، بتواند حساسیت و هوشیاری مجددی در دست‌اندرکاران تربیت معلم ایجاد کند و نگاه آنان را از مسائلی مانند ساختارها، بودجه، فضا، فناوری، ... (که البته اینها هم در جای خود اهمیت دارند)، به مسئله اول نظام آموزش و پرورش یعنی معلم و شاگرد، برگرداند.

منابع

قرآن مجید

باقری، خسرو (۱۳۸۲)، دیدگاه‌های جدید در فلسفه تعلیم و تربیت، تهران: انتشارات نقش هستی.

جعفریان یسار، حمید و آقاجانی، هادی (۱۳۹۳)، معلم متمهد و متخصص دانشگاه فرهنگیان در آینه اسناد و

منابع، کنگره بین‌المللی فرهنگ و اندیشه دینی، قم، مرکز راهبری مهندسی فرهنگی شورای فرهنگ عمومی.

دهقان‌پور هنزایی، مهدی (۱۳۹۱)، بررسی آراء ابن‌سینا و شهید ثانی در مورد تعلیم و تربیت، پایان‌نامه کارشناسی

ارشد، دانشگاه قم، دانشکده الهیات و معارف اسلامی.

- رفیعی، بهروز (۱۳۹۲)، *مربیان بزرگ*، تهران: انتشارات سمت.
- شرکایی اردکانی، جواد (۱۳۸۸)، *تربیت معلم در آینه اسناد*، تهران: مؤسسه فرهنگی منادی تربیت.
- شورای عالی معارف (۱۳۰۷)، *اساسنامه و دستور تحصیلات دارالمعلمات عالی*، دفتر هماهنگی طرح‌ها و برنامه‌ریزی توسعه.
- شورای عالی معارف (۱۳۱۳)، *اساسنامه و دستور تحصیلات دانشسرای مقدماتی و عالی*، دفتر هماهنگی طرح‌ها و برنامه‌ریزی توسعه.
- صافی، احمد (۱۳۷۱)، *سیمای معلم*، تهران: انتشارات انجمن اولیا و مربیان.
- صحب‌لو، علی (۱۳۹۵)، *نقد مبانی فلسفی آموزش و پرورش ایران درباره انسان فرهیخته براساس دیدگاه ابن‌سینا*، رساله دکتری، دانشگاه فردوسی مشهد.
- طباطبایی، محمدرضا (۱۳۹۵)، *آیین دانشوری*، ترجمه حمیدرضا شریعتمداری، قم: انتشارات دارالعلم.
- عاملی، زین‌الدین بن علی بن احمد معروف به شهید ثانی (۱۳۵۹)، *منیه‌المرید فی آداب‌المفید و المستفید* (آداب تعلیم و تربیت در اسلام)، ترجمه محمدباقر حجتی، تهران: انتشارات دفتر نشر فرهنگ اسلامی.
- علم‌الهدی، جمیله (۱۳۹۱)، *نظریه اسلامی تعلیم و تربیت*، تهران: انتشارات دانشگاه امام صادق (ع).
- کلینی‌الرازی، محمدبن‌یعقوب بن اسحاق (۱۴۲۱)، *اصول الکافی*، تهران: دفتر مطالعات تاریخ و معارف اسلامی.
- میرزاحمدی، محمدحسن (۱۳۹۳)، *فلسفه تربیتی فارابی*، تهران: انتشارات دانشگاه شاهد.
- وزارت آموزش و پرورش (۱۳۴۰)، *اصول کلی و برنامه تحصیلات شش‌ساله ابتدایی پسران و دختران*، اداره‌کل تعلیمات ابتدایی کشور.
- وزارت آموزش و پرورش (۱۳۹۰)، *برنامه درسی ملی جمهوری اسلامی*، شورای عالی آموزش و پرورش.
- وزارت آموزش و پرورش (۱۳۶۱)، *اساسنامه مراکز تربیت معلم*، شورای عالی آموزش و پرورش.
- وزارت آموزش و پرورش (۱۳۹۰)، *سند تحول راهبردی نظام تعلیم و تربیت رسمی و عمومی جمهوری اسلامی ایران*، شورای عالی آموزش و پرورش.
- وزارت علوم و تحقیقات و فناوری (۱۳۷۷)، *اصول و ضوابط حاکم بر برنامه‌ریزی تربیت معلم*، شورای عالی برنامه‌ریزی.
- وزارت معارف و فواید عامه (۱۲۹۰)، *نظام‌نامه اساسی دارالمعلمین مرکزی*، سالنامه معارف، اوقاف و صنایع مستظرفه.

